

DOROTA DZIEWANOWSKA

Próby systemowego nauczania akcentuacji rosyjskiej w klasie VI szkoły podstawowej

W toku eksperymentu dydaktycznego, obejmującego klasy V i VI szkoły podstawowej, o którym mowa była w artykułach o nauczaniu artykulacji i intonacji, zamieszczonych w niniejszym zeszycie, podjęto próbę systemowego zapoznania uczniów z zasadami akcentuacji czasowników rosyjskich. W klasie V nauczanie akcentuacji przebiegało w zasadzie wyłącznie w drodze imitacji. Wyjątek stanowiły czasowniki z akcentem ruchowym, w odniesieniu do których w podręczniku eksperymentalnym wprowadzono krótki komentarz lingwistyczny, zapoznając uczniów z paradygmatem akcentuacyjnym czasownika *смотреть* w czasie teraźniejszym, informując ich, że analogicznie pada akcent w formach czasu teraźniejszego czasowników *учить*, *писать* oraz zamieszczając odpowiednie ćwiczenia¹.

W klasie VI nauczanie eksperymentalne prowadzono w oparciu o obowiązujący podręcznik autorstwa Piotra Oziębły², z tym wszakże, iż kształtowanie sprawności językowych przebiegało zgodnie z zasadami metody reproduktywno-kreatywnej³.

Innowację w stosunku do koncepcji J. Henzla stanowiło podjęcie, począwszy od II semestru klasy VI, nauczania zasad akcentuacji czasowników rosyjskich. Nauczanie akcentuacji prowadzono w oparciu o zbiór ćwiczeń przygotowany przez autorkę niniejszego artykułu⁴.

Głównym celem pracy w oparciu o ów zbiór ćwiczeń było zapoznanie uczniów z podstawowymi regułami akcentuacji czasowników (ujętych w sposób możliwie najprostszy) oraz kształtowanie umiejętności stosowania tych reguł w praktyce. Nauczanie akcentuacji oparto na zasadach podejścia kognitywnego, zakładającego konieczność zrozumienia przez uczniów istoty zjawiska językowego przed przystąpieniem do fazy ćwiczeń.

W toku eksperymentalnego nauczania w klasie VI uczniowie opanowali zasady akcentuacji czasowników dwusylabowych i wielosylabowych typu *делать* (kategoria A), *читать* (kategoria B₁), *говорить* (kategoria B₂), *смотреть* (kategoria B₃) oraz czasownika *быть*. Założono, że do tego materiału uczniowie winni

wrócić w klasie VII i VIII. Pozostałe reguły akcentuacyjne, zawarte w zbiorze, przeznaczono do wprowadzenia w klasie VII i VIII.

Wymieniony wyżej zbiór ćwiczeń akcentuacyjnych (w formie powielonych zeszytów) zastosowano po raz pierwszy w roku szkolnym 1985/86 w eksperymentalnej klasie VI w Szkole-Laboratorium WSP w Krakowie, w której nauczanie prowadziła autorka niniejszego artykułu. Po ukazaniu się zbioru drukiem, w latach 1987–1990 nauczanie akcentuacji czasownika prowadzono w 10 klasach szóstych nauczanych metodą reproduktywno-kreatywną. Ograniczony nakład zbioru nie pozwolił na wykorzystanie go w większej liczbie klas eksperymentalnych.

Reguły akcentuacyjne czasowników dwu- i wielosylabowych zostały ujęte syntetycznie w postaci algorytmu, który prezentujemy na s. 137 niniejszego artykułu. Założono, że ujawnienie algorytmu nastąpi dopiero po wprowadzeniu i utrwaleniu tych reguł dla usystematyzowania zdobytego przez uczniów kwantum informacji lingwistycznej.

Nie było konieczne przeznaczanie na pracę ze zbiorem całych jednostek lekcyjnych. Nauczaniu akcentuacji poświęcano w zasadzie 10–15 minut tygodniowo, przeznaczając na nie jeden z komponentów lekcji. Ćwiczenia akcentuacyjne wykonywano systematycznie, łącząc je z ćwiczeniami w głośnym czytaniu, pisaniu oraz mówieniu. Można zatem stwierdzić, że nauczanie akcentuacji nie zakłócało pracy w oparciu o podręcznik P. Oziębły i korelowało z kształtowaniem podstawowych sprawności językowych. Wykorzystanie dodatkowych materiałów glotto-dydaktycznych w oparciu o zbiór ćwiczeń z akcentuacji nie stanowiło dla uczniów klas eksperymentalnych dużego obciążenia. Uczniowie ci wykazywali bowiem wysoki poziom sprawności czytania, dzięki czemu praca z tekstami podręcznika, będąca podstawą ćwiczeń w mówieniu, przebiegała bardzo sprawnie; nauczyciel dysponował więc dodatkowym czasem, który mógł przeznaczyć na wykonanie ćwiczeń akcentuacyjnych.

Zgodnie z zasadami podejścia kognitywnego, pierwszy krok postępowania dydaktycznego, nastawionego na zapoznanie uczniów z daną kategorią akcentuacyjną, stanowiła prezentacja odpowiedniej reguły. Następnie przystępowano do wykonania ćwiczeń akcentuacyjnych, te zaś podporządkowano zasadzie stopniowania trudności. Jako pierwsze wykonywano ćwiczenia dyskryminacyjne, następnie analityczne, syntetyczne i wreszcie ćwiczenia o charakterze komunikacyjnym oparte na tekstach ciągłych bądź dialogowych. Celem tych ostatnich było stworzenie podstaw do zastosowania przez uczniów poznanych reguł akcentuacyjnych w aktach komunikacji językowej.

Reguły akcentuacji czasowników rosyjskich wprowadzano stopniowo, wykorzystując tylko część ćwiczeń, związanych z daną kategorią akcentuacyjną, do pozostałych zaś powracano w dalszym toku nauczania, wykorzystując je jako ćwiczenia utrwalająco-repetycyjne.

Obecnie przedstawimy szczegółowy opis zabiegów dydaktycznych, ukierunkowanych na prezentację, wdrażanie i utrwalanie zasad akcentuacji czasowników rosyjskich.

Prezentacja reguły akcentacyjnej odbywała się przy aktywnym udziale uczniów. W tym celu nauczyciel polecał otworzyć zbiór ćwiczeń na odpowiedniej stronie. Słuchając komentarza nauczyciela uczniowie wzrokowo zapoznawali się z regułą, równocześnie wskazując sylabę akcentowaną i określając jej miejsce w ilustrujących tę regułę przykładach. Następnie nauczyciel zadawał pytania, sprawdzające stopień zrozumienia przez uczniów prezentowanej reguły. Bezpośrednio po wprowadzeniu informacji lingwistycznej przystępowano do wykonania ćwiczeń dyskryminacyjnych, które polegały na ustaleniu przynależności wskazanych czasowników do danej kategorii akcentacyjnej. Zawarte w ćwiczeniach dyskryminacyjnych polecenia sugerowały uczniom kolejność wykonywania operacji myślowych, umożliwiających wykorzystanie poznanej reguły dla rozpoznania kategorii akcentacyjnej. Ćwiczenia dyskryminacyjne wykonywano ustnie lub pisemnie, zależnie od uznania nauczyciela.

W następnej kolejności odbywała się prezentacja paradygmatu akcentacyjnego, uzupełniana w razie potrzeby komentarzem ze strony nauczyciela. Po prezentacji, dokonanej przez nauczyciela, uczniowie w ślad za nim odczytywali chóralnie i indywidualnie przykłady, wyraźnie rozciągając sylabę akcentowaną.

W celu wdrożenia wprowadzonej reguły akcentacyjnej wykonywano ćwiczenia analityczne. Zadanie uczniów polegało tu na ustaleniu miejsca akcentu w podanych formach czasowników, a następnie indywidualnym i chóralnym ich odczytaniu. W przypadku popełnienia przez uczniów błędu akcentacyjnego przytaczano odpowiednią regułę i korygowano błąd.

Na kolejnych lekcjach utrwalano ową regułę akcentacyjną. Nauczyciel przy współudziale uczniów przypominał ją, a następnie wykonywano ćwiczenia o charakterze syntetycznym, oparte na zdaniach posiadających walory komunikacyjne. Zdania te zawierały formy czasownikowe, w których należało oznaczyć miejsce akcentu. Zadanie uczniów polegało na odczytaniu (indywidualnym i chóralnym) poszczególnych zdań z prawidłowym akcentem. W momencie pojawienia się trudności lub popełnienia przez ucznia błędu odwoływano się do reguły i korygowano nieprawidłowości.

Ilość lekcji, w czasie których jeden z komponentów przeznaczano na utrwalenie danej zasady akcentacyjnej, była różna i zależała głównie od indywidualnych potrzeb zespołu klasowego. Na podstawie obserwacji poczynionych w toku nauczania eksperymentalnego można stwierdzić, że największą ilość czasu poświęcano na opanowanie przez uczniów kategorii akcentacyjnej B₃ oraz kategorii A, natomiast przyswojenie zasad akcentacji czasowników należących do kategorii B₁ i B₂, a także form czasu przeszłego czasownika *быть* przebiegało stosunkowo łatwo.

Dopiero po wykonaniu intensywnych ćwiczeń, przeznaczonych na skuteczne utrwalenie akcentuacji czasowników, odnoszących się do danej kategorii, przystępowano do fazy ćwiczeń o charakterze komunikacyjnym. Ćwiczenia te zawierały teksty ciągłe lub dialogowe, odpowiadające pod względem treści wymaganiom programu nauczania języka rosyjskiego. W większości dotyczyły one tematyki życia codziennego ucznia, jego zainteresowań i form spędzania wolnego czasu. Teksty nie zawierały nieznanej uczniom leksyki i podczas ich wykonywania mogli oni koncentrować się na zjawiskach akcentuacyjnych. Teksty zawierały formy czasownikowe, w których należało oznaczyć akcent. W pierwszej kolejności na ich podstawie wykonywano ćwiczenia w czytaniu. W związku z tym, że ćwiczenia te miały na celu zastosowanie przez uczniów poznanych reguł akcentuacyjnych, rezygnowano z wzorcowego czytania tekstu przez nauczyciela. Tekst był odczytywany przez uczniów głównie indywidualnie, a w przypadku tekstu dialogowego – z podziałem na role.

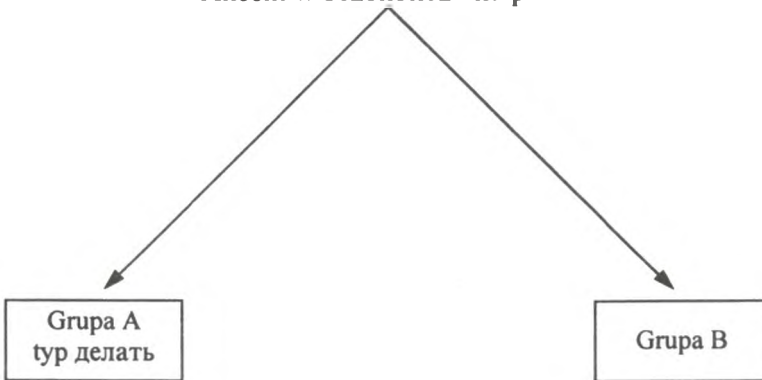
Ćwiczenia w czytaniu stanowiły podstawę dla ćwiczeń w mówieniu, które miały charakter twórczy. (Na podstawie odczytanego tekstu ciągłego lub dialogowego uczniowie układali własne opowiadania lub dialogi).

Możliwość budowania wypowiedzi własnych opartych na tekstach wzorcowych pozwalała na zachowanie wysokiej poprawności językowej. Uczniowie nie koncentrowali całej uwagi na przekazywanej treści i mogli równocześnie kontrolować poprawność akcentuacyjną swoich wypowiedzi. Stosowanie ćwiczeń w mówieniu o charakterze twórczym umożliwiało uczniom świadome stosowanie poznanej informacji akcentologicznej w aktach komunikacji językowej.

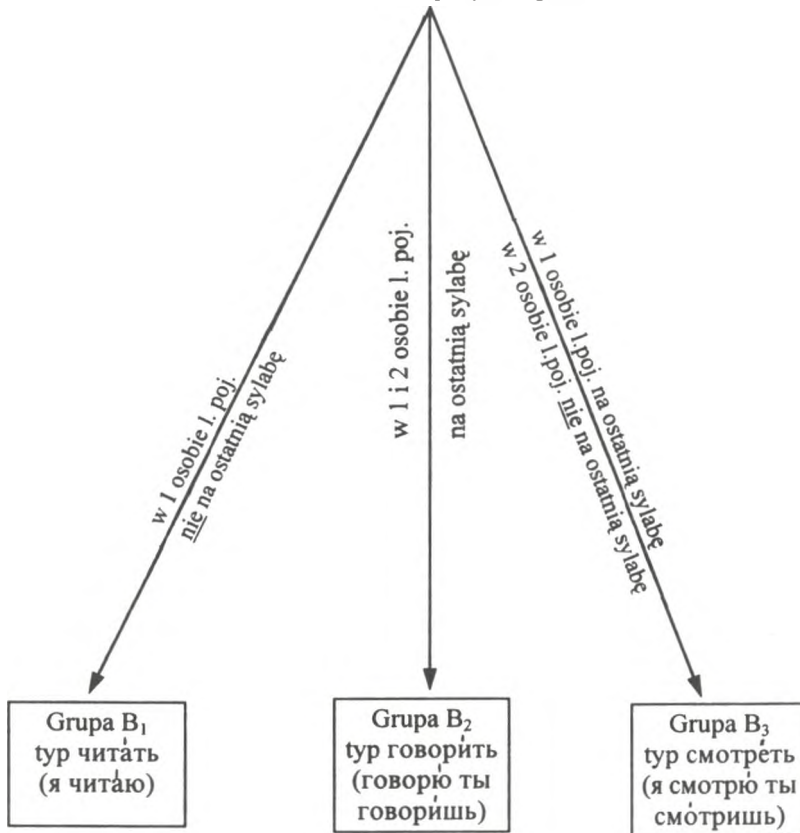
Warto zaznaczyć, że praca ze zbiorem ćwiczeń akcentuacyjnych przygotowywała uczniów do samodzielnego korzystania ze słownika. Na podstawie informacji zawartej w słowniku uczniowie potrafili zakwalifikować dany czasownik do odpowiedniej kategorii akcentuacyjnej, a także, znając podstawowe reguły akcentacji czasowników, byli w stanie określić miejsce akcentu we wszystkich formach danego czasownika. Do pracy ze słownikiem przygotowywały uczniów ćwiczenia dyskryminacyjne; ponadto w zbiorze zamieszczono oddzielny paragraf zawierający specjalnie przeznaczone do tego celu ćwiczenia. Kończącą część zbioru stanowi słownik rosyjsko-polski obejmujący 265 najczęściej używanych czasowników. Dla ułatwienia przyporządkowania czasowników do danej kategorii akcentuacyjnej zastosowano umowne znaki posiadające funkcję informacyjną (A, B₁, B₂, B₃ oraz kwadraty, kółka i gwiazdki). Dla uatrakcyjnienia pracy na lekcji, ćwiczenia słownikowe organizowano w formie konkursu lub współzawodnictwa zespołów.

Reasumując należy stwierdzić, że stosunkowo duże tempo pracy, przestrzeganie zasady gradacji ćwiczeń według stopnia trudności, a także ustawiczne powracanie do uprzednio przerobionego materiału pozytywnie wpływały na opanowanie przez uczniów reguł akcentuacji. Na szczególną uwagę zasługują tu ćwiczenia o charakterze komunikacyjnym, ze względu na ich funkcję motywacyjną. Wykonując te ćwiczenia, uczniowie wyraźnie dostrzegali potrzebę poznania odpowiednich

Akcent w bezokoliczniku pada

Akcent w formach czasu teraźniejszego lub przyszłego prostej pada

reguł akcentuacyjnych. Ponadto ćwiczenia komunikacyjne dawały uczniom poczucie sukcesu, ponieważ w wielu wypadkach potrafili oni samodzielnie i, co ważniejsze, świadomie korygować popełnione przez siebie błędy, a także kontrolować wypowiedzi kolegów.

Eksperymentalne nauczanie akcentuacji czasowników rosyjskich przyniosło pozytywne wyniki, co potwierdziły badania testowe. Przeprowadzone przez autorkę niniejszego artykułu testy akcentuacyjne dostarczyły obszernego materiału. Ich przedstawienie wymaga oddzielnego opracowania.

PRZYPISY

¹ D. Dziewanowska, J. Szczęśniak, *Podręcznik eksperymetalny do nauki języka rosyjskiego dla uczniów klasy piątej*. Pod red. J. Henzla, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1985, s. 91; Wydanie II, WSiP, Warszawa 1988, s. 93.

² P. Oziębło, *Język rosyjski, klasa VI*, WSiP, Warszawa 1984.

³ Zob. J. Henzel, *Nauczanie języka rosyjskiego metodą reproduktywno-kreatywną*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1978, Zob. także Я. Генцель, *Обучение русскому языку как иностранному репродуктивно-креативным методом*, „Русский язык за рубежом”, 1988, Nr 2.

⁴ D. Dziewanowska, *Ćwiczenia z akcentuacji rosyjskiej dla uczniów szkoły podstawowej*. Pod red. J. Henzla. Część I. *Czasownik. Materiały do nauczania eksperymetalnego*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1987.

ДОРОТА ДЗЕВАНОВСКАЯ

Опыт системного обучения русской акцентуации в 6-м классе восьмилетней школы

Статья содержит описание хода работы по обучению акцентуации глагола, проводившейся в экспериментальных классах на базе специального пособия. Автор статьи (она же автор пособия) на основании результатов этой работы формулирует вывод о возможности и необходимости усвоения учащимися основных акцентуационных правил уже на втором году обучения русскому языку.